

ІВАН ПРЕТРОВИЧ КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

Народився 9 вересня 1769 року в Полтаві, в родині дрібного чиновника. Згодом Котляревським було «пожалувано» дворянське звання. З 1780 року маленький Іванко почав навчатися в Полтавській духовній семінарії. Особливо старанно й наполегливо осягав хлопець гуманітарні дисципліни: піїтику, риторику, філософію, латинську, грецьку, французьку, німецьку мови. З інтересом знайомиться з античною літературою, перекладає Горація, Овідія, Вергілія.

Відкриває для себе творчість Ломоносова, Кантемира, Сумарокова. Один із співучнів Котляревського згадував про поета, що той «мав пристрасть до віршування і вмів до будь-якого слова вправно добирати рими, дотепні і вдалі, за що товариші по семінарії прозвали його римачем». У 1789 році, після смерті батька, двадцятирічним юнаком він на останньому році навчання залишає семінарію і починає служити чиновником у полтавських канцеляріях, а згодом вчителює у поміщицьких родинах.

«В цей період свого життя бував він на зібраннях та іграх народних і сам, переодягнений, брав участь у них, дуже уважно вслухався в народну розмову, записував пісні й слова, вивчав мову, характер, звичаї, обряди, вірування, перекази українців, наче готуючи себе до майбутньої праці...» Саме під час вчителювання, з 1794 р., й розпочинається творча робота письменника над славнозвісною «Енеїдою». Протягом 1794—1796 рр. І.Котляревський працює над першими трьома частинами поеми. З 1796 по 1808 р. І.Котляревський перебуває на військовій службі. У складі Сіверського полку, сформованого на базі українського козацького полку, брав участь у російсько-турецькій війні, особливо відзначившись у баталіях під Бендерами та Ізмаїлом. За відвагу й хоробрість І.Котляревського було відзначено кількома нагородами. Навіть у нелегких бойових буднях Іван Петрович продовжує працювати над «Енеїдою».

Спочатку І.Котляревський не мав наміру публікувати поему, вона поширювалася серед читачів у рукописних копіях, але в 1798 році її видав у Петербурзі один із любителів українського слова, конотопський поміщик Максим Парпура. Згодом, у 1808 році, книговидавець І.Глазунов повторив це видання. Ці публікації робилися без відома і згоди автора, тому вийшли зі значними огріхами, які не могли задовольнити автора. У 1808 році в чині капітана І.Котляревський виходить у відставку і пробує влаштуватися на цивільну службу в північній столиці. У 1809 році з'являється друком його знаменита поема у чотирьох частинах «Вергилиева Энеида, на малороссийский язык переложенная И.Котляревским». На титулі містилося авторське зауваження: «Вновь исправленная и дополненная противу прежних изданий».

З 1810 року і до кінця свого життя Іван Петрович Котляревський живе в Полтаві, працюючи наглядачем Будинку для виховання дітей бідних дворян — навчально-виховного закладу, в якому навчання відбувалося за програмою гімназії. З 1827 року — попечитель «богоугодних закладів» Полтави. На цьому відповідальному поприщі І.Котляревський зарекомендував себе як талановитий педагог і організатор освітнього процесу. Увесь цей час письменник не пориває з творчою діяльністю,

захоплюється театральною справою. У 1818 році його призначають директором Полтавського театру.

З метою збагачення репертуару він створює драму «Наталка Полтавка» і водевіль «Москаль-чарівник», які з успіхом було поставлено у 1819 році. Так, на полтавській сцені, з початків нової української драматургії зароджувався національний професійний театр. Стараннями І.Котляревського було випущено з кріпацтва М.Щепкіна, який згодом успішно виступав у п'єсах свого покровителя. У 1821 році поет закінчує писати поему, останню частину «Енеїди», але побачити повне видання йому не судилося. Воно з'явилося на світ у 1842 році, уже після смерті автора. У 1835 році за станом здоров'я І.Котляревський виходить у відставку, але не пориває з культурним життям того часу. До нього постійно зверталися за підтримкою і порадою представники найширших верств населення, і кожному він намагався надати необхідну допомогу. Тому з величезним сумом і болем було зустрінuto звістку про його смерть 10 листопада 1838 року.

Творчість І.Котляревського ознаменувала собою початок нової ери української літератури. Із порівняно невеликого за обсягом творчого доробку письменника починається потужний рух національного відродження. Поема «Енеїда», над якою І.Котляревський працював майже три десятиліття, стала епохальним за своєю громадською і художньою значущістю явищем у духовному житті українського народу, визначила змістовий напрям і форму нашому письменництву. Життя і творчість І.Котляревського припали на час, коли, здавалося, самі підмурки національної ідеї відбували одне з найсерйозніших випробувань на право свого існування взагалі. Невблаганна самодержавницька дійсність розбивала на друзки сподівання українського народу.

Могутній і тотальний імперський тиск мав остаточно привести до знищення навіть можливих проявів національного духу. Поневірянням, визиском, кров'ю вписано у літопис історії українського народу сторінки немилосердного XVIII сторіччя, яке, за справедливим визначенням П.Куліша, виявилось віком «расхищення национальной собственности всеми благовидными и неблаговидными способами». То був час, коли на історичному роздоріжжі народ міг втратити все — надії, традиції, культуру, майбутнє і, зрештою, себе. Стихійні протести щораз захлиналися під безжальною силою і жорстокою сваволею царських сатрапів. Набирало розмаху кріпацтво з його дикунською мораллю та антилюдськими законами. «Доборолась Україна до самого краю», — писав її геній Тарас Шевченко. І раптом серед мертвої тиші лунає сміх — зневажливий, саркастичний, життєствердний сміх. Той сміх пробудив у душах людей не тільки почуття гідності, але й повернув віру в себе, у свою неповторність і значущість.

Мабуть, жоден народ у світі не наділяє такими повноваженнями своїх митців, як український. Особливо це стосується літераторів. Слово завжди було в особливій пошані у нашої громадськості, а тому письменники і поети сприймалися громадською

думкою майже як пророки. Зрештою, осягаючи нашу історію і зупиняючись на реаліях сьогодення, ми переконуємося: в тому, що незалежна Україна відбулася, — найперша заслуга нашого письменництва. Отже, розглядаючи І.Котляревського лише як літератора, годі й думати про повноту сприйняття цієї суспільної постаті. Тільки мірки громадсько-літературні здатні реально показати його масштабність і значення.

Т.Г.Шевченко лише двома рядками про свого великого попередника зумів передати його історичну вагу і значущість. І.П.Котляревський.

Всю славу козацьку, за словом єдиним, Переніс в убогу хату сироти.

Уже сучасниками «Енеїда» сприймалася як своєрідна хрестоматія народного життя, панорама побуту і звичаїв. Вергілій писав свій твір у той час, коли в Римській державі замість республіки поступово і повно утвердилася імперія. Необмежена влада зосереджувалася в одних руках Октавіана Августа. Будучи натхненним прихильником такої форми управління і самого імператора, поет змальовує владу мало не як милість, освячену вищими силами, а самого Октавіана Августа — напівбогом, виводячи його рід від міфічного сина троянського царя Анхіса і богині кохання Венери — Енея, який, за легендою, нібито після зруйнування греками Трої вирушив до берегів Італії і заснував місто Рим.

Вергілієва «Енеїда» мала надзвичайно успішне, якщо не тріумфальне літературне життя. Популярність і довголіття поеми пояснюється звеличенням і утвердженням абсолютизму, влади монарха, що знаходило гарячу підтримку європейської аристократії. «Енеїда» Вергілія на довгий час стала зразком класичного твору. І.П.Котляревський знав цей твір ще з семінарських часів у латинському оригіналі. Добре відома йому була і трагедія М.Осипова та О.Котельницького «Вергилиева Энеида, вывороченная наизнанку». Опрацьовуючи сюжет свого твору, І.Котляревський узяв з поеми Вергілія лише основну сюжетну лінію та імена головних героїв. «Щоб до ладу зрозуміти, чого вартий Котляревський в історії громадського руху на Україні, повинні ми якнайбільшу увагу звернути на три моменти в його творчості, а саме: стосунки Котляревського до того ґрунту, на якому зародилась його діяльність, силу його свідомості і, нарешті, її наслідки та вплив на формування національної ідеї й руху на Україні.

Характеристика цих моментів і дасть нам відповідь на питання про самостійність, свідомість та вплив Котляревського», — писав про основоположника нової української літератури С.Єфремов. Керуючись цим означенням, набагато простіше, зрештою, сприймати та осягати і славнозвісну поему нашого класика. Звісно ж, основним джерелом і натхнення, і поетичної матерії слугувала для митця тогочасна дійсність. Найважливіше ж те, що письменник поставив перед собою досі нечуване завдання — передати все новими творчими методами.

Я музу кличу не такую: Веселу, гарну, молодую, — Старих нехай брика Пегас, — за таким дещо грубуватим спрощеним підходом криється могутня ідея оновлення. До неї письменник приступив з добрими намірами, що в кінцевому результаті дало багатий

ужинок творчих здобутків. Українські типи, реалії побуту, несподівані ситуативні ходи і позиції письменник передавав і відтворював з граничною щирістю і виразністю. Щедрий гумор лише доповнював образну завершеність героїв поеми. За міфологічною ширмою чітко проступають обриси тогочасного суспільства, сповненого несправедливостями життя.

Національна ж особливість характеру українського народу — неборна волелюбність, що здатна стерти всі перешкоди на своєму шляху. Цією світлою ідеєю пройнято всю художню структуру «Енеїди». За словами О.Білецького, «сила і причина довговічності цього твору — в єдності авторського задуму і стилю. Ця єдність — у надзвичайно життєствердному, оптимістичному стихійно-реалістичному світовід-чутті, яким пройнято поему». Вона «стала першою друкованою пам'яткою української літератури, що немовби завершувала період довго-го «підспудного» життя і в той же час відкривала перспективи нового розвитку, і, незважаючи на свою комічну зовнішність, була серйозною за своїм громадським значенням».

І.Франко, оцінюючи безприкладний літературний подвиг І.Котляревського, порівнював творчість письменника з пробудженням високогірного орла, який, злетівши з вершини, відвалив снігову брилу, що, покотившись кам'яним схилом, викликала могутню лавину, яка залунала «дужче грому». Не буде перебільшенням твердження, що незмірна лавина продовжує обростати новими активними масами і в день сьогоднішній. І в цьому велич І.Котляревського й історична заслуга.

АНАЛІЗ «ЕНЕЇДИ» КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Котляревський «Енеїда» аналіз твору — тема, ідея, віршовий розмір, жанр, сюжет, головні герої.

Іван Котляревський «Енеїда» аналіз твору

Автор «Енеїда»: Іван Котляревський

Рік написання «Енеїда»: 1798 — видано перші чотири частини, 1826 рік — завершено «Енеїду», 1842 — «Енеїда» надрукована повністю.

Тема «Енеїда»: змалювання життя українського суспільства к. XVIII — поч. XIX ст. різних верств населення.

Ідея «Енеїда»: висміювання українських панів і чиновників, козацьких старшин, їх паразитичного життя, обжерливості, пияцтва, нікчемних сварок і водночас уславлення патріотизму, вірності обов'язку, мужності, товариської солідарності (Еней, троянці, Низ та Евріал).

Основна думка: засобом сміху викрити і засудити негативні соціальні явища суспільства к. XVIII ст.— поч. XIX ст. Жанр «Енеїда»: бурлескно-травестійна поема
Віршовий розмір — ямб
Проблематика «Енеїда» • соціальна нерівність; • патріотизм

народних мас; • виховання майбутнього покоління; _ дружба і ворожість; • любов і ненависть; • людяність і моральна нікчемність.

Головні герої «Енеїда» Олімпійські боги: • Зевс (Зевес або Юпітер) — верховний бог, бог блискавки і грому. • Юнона (Гера) — богиня шлюбу, його дружина. • Венера (Афродита) — богиня кохання, побічна дочка Зевса, мати Енея. • Еол — бог вітрів, брат Зевса. • Нептун — бог моря, брат Зевса. • Вулкан — бог вогню, покровитель ковалів, чоловік Венери. • Меркурій — бог торгівлі, посланець богів, син Зевса.

Земні герої: Еней — троянський цар, син Венери й Анхіза. Анхіз — цар Трої, батько Енея. Низ та Евріал — троянські воїни. Дідона — цариця Карфагена. Латин — цар Латинської землі. Амата — його дружина. Лавінія (Лавісія) — їх дочка. Турн — цар рутульський. Еванд — цар аркадський. Палант — його син. Сівілла — жриця бога сонця Феба.

Короткий зміст «Енеїда»

Частина I. Початок подорожі Енея. Гостювання в Дідони. Буря на морі. Відвідини Енея із Сівіллою.

Частина II. У Сіцилії. Поминки по батькові Енея Анхізу. Пожежа (горить троянський флот).

Частина III. На землі Кумській. Зустріч Енея із Сівіллою, вони подорожують на той світ (опис пекла, раю). Зустріч із батьком Анхізом.

Частина IV. У Латинській землі. Вивчення троянцями латинської граматики. Обмін подарунками Енея із царем Латинном. Підготовка до війни, її початок.

Частина V. Війна між троянцями і рутульцями. Героїчний подвиг Низа та Евріала.

Частина VI. Продовження війни. Поєдинок Турна з Енеєм. Перемога Енея.

Композиція «Енеїда»

Твір містить шість частин, які змістовно пов'язані з подорожжю Енея і тими пригодами, що трапилися з ним.

Експозиція: знайомство з Енеєм і його ватагою троянців, які нагадують козаків-запорожців, з їх завзяттям, хоробрістю, веселими звичаями і войовничим настроєм.

Зав'язка: подорож Енея з троянцями у пошуках Італії.

Кульмінація: битва Енея з Турном, в результаті якої боги також розділились на два загони.

Розв'язка: перемога Енея над Турном, бо Зевс зглянувся на героя і став на його бік: Живе хто в світі необачно, / Тому нігде не буде смачно, / А більш, коли і совість жметь.

Сюжет «Енеїда» У творі накладаються дві сюжетні лінії: • основна — реальні мандри запорозьких козаків після зруйнування Січі; • канва сюжету поеми Вергілія. Перша сюжетна лінія домінує над другою через образну систему твору. Звідси — історично обґрунтовані висновки про характери героїв як національних типів, а конкретно — як запорозьких козаків. Сюжет «Енеїди» майже відтворює сюжет Вергілієвої «Енеїди». Після зруйнування Трої Еней разом з уцілілими троянцями шукає Італію. Сім років злостиві боги водили їх морем. Коли троянці прибувають до Італії, їх зустрічають гостинно. Еней хоче одружитися з дочкою місцевого царя Латина Лавінією, але того ж прагне Турн, цар рутульців. Турнові допомагають цариця Амата, дружина Латина, і цар Евандор. Боги також розділились на два загони: одні — на боці Енея, інші — Турна. Однак Еней перемагає Турна в бою і стає чоловіком Лавінії.

Особливості твору «Енеїда» «Енеїда» — енциклопедія життя українського народу. Легко і невимушено вплітаються у сюжет поеми описи різних аспектів життя українця. У поемі зібрано велику й цінну етнографічну, етнологічну і фольклорну інформацію. У структурі поеми описано народні вірування, звичаї, ігри, обряди, справи, побут, кухню й одяг. І. Котляревський з гумором описує порядки в судах, війську, канцеляриях. Місце у поемі знайдено й розповіді про влаштування українських шкіл. У поемі відбито народну мову періоду Гетьманщини, у ній наводяться зразки не тільки мови суто народної, але й мови, притаманної козацькій верхівці, фактично новоутвореному українському дворянству. Українське присутнє у поемі в усьому. Етнічна картина Європи й Азії у поемі також проходить через «українізацію». Еней-козак зустрічає в античному світі знайомі йому сучасні народи: гішпанців, прусів, татарву, ляхів, турчинів. У поемі минуле стало сучасним, сучасне — минулим, героїчне — побутовим, а побутове — піднесено-урочистим.

«Наталка Полтавка» аналіз твору

Автор «Наталка Полтавка»: Іван Котляревський

Літературний рід: драма

Жанр «Наталка Полтавка»: соціально-побутова драма (за визначенням автора — малоросійська опера)

Тема «Наталка Полтавка»: показ життя сільської бідноти в епоху розкладу феодально-кріпосницького ладу (XIX ст.).

Ідея «Наталка Полтавка»: втілення народного ідеалу української жінки, її моральної краси; засудження лицемірства, крутійства, хижацтва сільської верхівки в образах виборного і возного.

Основна думка: офіційна мораль тогочасного суспільства суперечить гуманістичним принципам.

Головні герої «Наталка Полтавка»: Наталка Полтавка, її коханий Петро мати Горпина Терпелиха, возний Тетерваковський, виборний Макогоненко, бурлака Микола. Особливості твору «Наталка Полтавка» • Якщо тогочасні політичні опери мали переважно розважальний характер, то п'єса І. Котляревського — серйозний твір про прекрасну душу народу і його щедре серце, світлий розум і гірке безталання. • Письменник реалістично зобразив життя «простолюду», критично засудив тодішнє суспільство (хабарництво, обдурювання, зверхність багатих над бідними та ін.). • Автор змалював взаємини між простими людьми, використав невичерпні скарби народної розмовної мови і пісенної творчості.

Композиція «Наталка Полтавка»: П'єса ділиться на дві дії, кожна з яких поділяється на картини, а ті у свою чергу на яви, пов'язані з входом чи виходом дійових осіб. Усі яви написані у формі діалогів між двома або більше дійовими особами, зрідка трапляються монологи.

Дія твору відбувається в одному полтавському селі.

Експозиція: початок першої дії, де читач знайомиться з місцем подій (село над Ворсклою, хата Терпелихи), перша поява Наталки, її розмова з возним. Тут ми дізнаємося, що Наталка дуже любить Петра і чекає його з далеких мандрів.

Зав'язка: подальші сцени, з яких довідуємося про намір возного одружитися з Наталкою, в цьому йому має допомогти виборний Макогоненко (ява 3 дії I).

Розвиток дії: старшина села вмовляє Наталку погодитися на шлюб з паном возним і діє через матір, а другий посередник, Микола, влаштовує побачення Наталки з Петром, який оце повертається із заробітків, куди погнали його лиха доля і Наталчин батько, що не погодився віддати дочку за наймита. Та й стара Терпилиха мріє про багатого зятя. Отже, на шляху до щастя закоханих — майнова нерівність.

Кульмінація: категорична відмова Наталки стати дружиною возного (ява 9 дії II). Поява Петра.

Розв'язка: благословення матері Наталки і Петра на одруження, оскільки возний зазначив: «Я отказуюсь од Наталки і уступаю Петру во вічне і потомственное владеніє з тим, щоб зробив її благополучною». Таким чином, композиція п'єси «Наталка Полтавка» досить майстерна, напруженість розвитку дії весь час тримає читачів у пильній увазі, в неослабленому інтересі до кожної сцени, до кожної дійової особи і її поведінки, хвилює її. Певну композиційну роль відіграють у цій п'єсі ремарки (весь авторський текст у творі), вони здебільшого короткі, стислі, але влучні, виразні, ясні. Наприклад, автор хоче, щоб на сцені було так: «Село над річкою Ворсклою. Упродовж сцени вулиця, що веде до річки; тут між хатами і Терпилихіна хата». Ось і все. А вже режисер-постановник, художник і оформлювачі сцени мають додумати все інше, різні деталі, щоб сцена відповідала реальній картині українського села початку XIX ст.

Сюжет «Наталка Полтавка» Батьки Наталки взяли до себе в приймаки (всиновили) Петра. Наталка з Петром закохалися і батько вигнав Петра з дому. Петро змушений був

йти в наймити. Батько Наталки помирає і бідна вдова Терпелиха продає маєток, забирає доньку й купує невеличку хатину у селі. Приходить час, коли возний Тетерваковський сватається до Наталки. Вона цього не бажає, оскільки закохана у Петра. Мати разом з сільським виборним Макогоненком умовляють Наталку, щоб та прийняла пропозицію Тетерваковського, бо тоді родина переживала скрутні часи. Коли старости завітали до Наталки, вона зі сльозами на очах їм пов'язала рушники. В той час Петро, вже вільний, опинився в цьому селі. Він випадково знайомиться з Миколою (той був сиротою та родичем Терпелів). Микола розповідає все Петру. Тож коли возний та виборний виходять з хатини (вже перев'язані рушниками) Микола повідомляє Наталці про те, що повернувся її коханий. Біля хатини возний зустрічається з Петром, з хатини вибігає Наталка, говорить, що кохає Петра. Тетерваковський, вражений тим, що Петро дуже кохає Наталку, і заради неї готовий на все, прощає і благословляє їх.